

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU
ODSJEK ZA POVIJEST

Student: Ivica Loina

**VOJNO-POLITIČKE INTERVENCIJE SAD-A U JUŽNOJ
AMERICI**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: mr.sc. Hrvoje Klasić

Zagreb, 02.07.2013

Sadržaj

Uvod.....	1
1. SAD i intervencionizam.....	3
1.2 Američka politika u prvoj polovici 20. stoljeća.....	4
1.2.1 Dolar diplomacija.....	6
1.2.2 Roosevelt i vanjska politika.....	6
1.2.3 Politika dobrog susjeda.....	7
1.2.4 Drugi svjetski rat.....	8
1.3 SAD i Južna Amerika za vrijeme hladnog rata.....	9
1.3.1 Formiranje politike antikomunizma.....	9
1.3.2 Strukturalni problemi Južne Amerike.....	10
1.3.3 Ekonomska politika.....	11
1.3.4 Širenje moći i prve hladnoratovske intervencije.....	12
1.3.5 Formiranje saveza.....	14
1.3.6 Politika i intervencije SAD-a u pedesetima.....	14
1.3.7 Politika i intervencije SAD-a u šezdesetima.....	16
1.3.7.1. Savez za napredak.....	16
2. Čile.....	18
2.1 Razdoblje demokracije; 1932.-1970.....	18
2.2 Put u socijalizam.....	19
2.2.1 Allende dolazi na vlast.....	19
2.2.2 Reforme.....	20
2.2.3 Početak kraja.....	21
2.3 Vojni puč i uspon Augusta Pinocheta.....	22

2.3.1 Svrgavanje Allendea.....	22
2.3.2 Uspostava režima.....	22
2.3.3 Ekonomska politika.....	23
2.4 SAD i Čile.....	24
2.4.1 CIA i djelovanje u Čileu.....	24
2.4.2 Financiranje i propaganda.....	25
2.4.3 Uloga u rušenju Allendea.....	25
2.4.4 Odnos prema Pinochetu.....	27
2.4.5 Operacija Kondor.....	27
3. Nikaragva.....	29
3.1 Dinastija Somoza.....	29
3.2 Sandinisti.....	30
3.2.1 Nastanak pokreta.....	30
3.2.2 Počeci rata za oslobođenje.....	30
3.2.3 Carter i Sandinisti.....	31
3.2.4 Izbori.....	32
3.2.5 Reagan i Sandinisti.....	33
3.2.6 Reforme Sandinista.....	34
3.2.7 Kršenje ljudskih prava?.....	36
3.3 Kontrasi.....	37
3.3.1 Formiranje Kontrasa.....	37
3.3.2 Obrasci djelovanja.....	37
3.3.3 CIA i Kontrasi.....	38
3.4 Iran-Contra afera.....	39
3.4.1 Izbijanje skandala.....	39
3.4.2 Istrage.....	39

ZAKLJUČAK.....41

Popis literature..... 43

UVOD

Sjedinjene Američke Države oduvijek su bile predmet mog zanimanja. Prisjećajući se svoga poimanja te velike zemlje iz djetinjstva, osjećam jedno veliko razočaranje u ideal koji mi je tada predstavljala. Bila je to slika idiličnog društva u kojem su vjerske, rasne, političke i ostale razlike izbrisane nesputanom slobodom i mogućnostima koje čekaju iza svakog ugla. SAD je bio uzor kome svi trebamo stremiti, širitelj slobode i demokracije u svijetu prožetom mržnjom i ratovima.

Neizmjereno sam zahvalan spletu okolnosti koji je doveo do moga bližeg uvida u „stvarnu“ stvarnost, koji mi je omogućio da uvidim stvarne opasnosti manipulacija putem medija i politike. Poticaj za otkrivanje i proučavanje diskrepancija u odnosu prema stvarnosti koju nam predstavljaju masovni mediji i latentnih procesa koji ostaju „iza kulisa“, a sačinjavaju krucijalne elemente naše prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, nalazim upravo u spoznaji svoje mladenačke naivnosti i nevjerovatne lakoće prihvatanja vjerskih, političkih i društvenih stvarnosti nametanih kroz obrazovanje, medije, obitelji društvenu okolinu. Upravo spoznaja te lakoće „ukalupljivanja“ ljudske svijesti, dok ona istovremeno smatra da je slobodna, u nekoj vrsti levitiranja u „slobodnom“ društvu koje je doseglo svoj konačan stadij krajem sukoba blokova (kako je hrabro zaključio konzervativni teoretičar Fukuyama) tjera me da stvarnost, prošlu, sadašnju i buduću pokušam promatrati i proučavati kao demistificiran sklop mogućnosti i potiče gotovo militantnu želju za sveukupnom globalnom promjenom političkog i društvenog sistema.

Rad je koncipiran u tri dijela. U prvom se vrši osvrt na formiranje američkog vanjskopolitičkog uzusa, s više naglaska na odnos prema Južnoj Americi, ali i pogledom prema globalnom usmjerenju SAD-a, jer drugi neminovno determinira prvi. Promatra se kroz preispitivanje politika provedenih od početka 20.st., pa će se vidjeti kako je funkcionirala „dolar diplomacija“ u počecima 20. st., politika „dobrog susjeda“ prije Drugog svjetskog rata, a poslije se najviše spominje Savez za napredak. Između ostaloga, objasniti će se razlozi slabosti kako Južne Amerike u cijelosti, tako i nekih država pojedinačno, u odnosu s SAD-om, te ekonomski, vojni i tajni oblici utjecaja SAD-a na Južnu Ameriku.

Drugi dio se bazira na čilenskom „putu u socijalizam“. Prvo će biti opisana politička situacija u Čileu prije Allendeova dolaska na vlast, zatim djelovanje Allendea kao predsjednika i naposljetku njegovo svrgavanje od strane vojske predvođene Generalom Pinochetom. Na kraju ovog dijela dan je osvrt na ulogu SAD-a u ovom turbulentnom periodu čilenskog društva, s naglaskom na djelovanje CIA-e.

Treći dio je posvećen Nikaragvi kao jednoj od srednjeameričkih država koja je bila pod snažnim utjecajem SAD-a. Upoznati će se s obitelji Somoza koja je bila apsolutni vladar političke i društvene scene Nikaragve do 1979., te njihovim najzagriženijim protivnicima, Sandinistima, koji nakon rata za oslobođenje preuzimaju vlast. Novi rat koji tada započinje između kontrarevolucionarnih postrojbi pomaganih od strane SAD-a, tzv. Kontrasa i Sandinista promatrati će se kroz prizmu djelovanja CIA-a i Reaganove neokonzervativne politike i njihovog utjecaja na regiju, te će se posebno opisati afera „Iran-Contra“, koja je zamalo postala novi Watergate.

1.SAD I INTERVENCIONIZAM

Povijest američkih intervencija uvelike se se svodi na povijest razvoja kapitalističke ideologije i njezinog utjecaja na obrasce djelovanja vanjskopolitičkih elita. Razdoblje hladnog rata ostat će zabilježeno po jakoj unutarnjoj političkoj suglasnosti kad je riječ o ciljevima američke politike u svijetu, kao i sredstvima njihova postizanja.

Od svog nastanka, Sjedinjene su Države intervencionistička sila koja je svoju vanjsku politiku temeljila na uplitanju u razvoj raznih država.¹ Uz poruku „slobodni ljudi – slobodno poduzetništvo“ razvija se ideologija koja određuje smjer vanjske politike. Sloboda, kao osnovni pojam uređenog društva, ne može biti ostvarena bez privatnog vlasništva, samim time ideologija je obilježena nužnošću antikolektivism, jer samo slobodni pojedinac sa imovinom ili određenim stupnjem obrazovanja može biti punopravni građanin.

Znanost kao kamen temeljac društvenog uređenja predstavlja antipod tradicionalnim društvima i uređenjima, produktivnost i inovacija su elementi rušenja zastarjelih sistema jer nude put u bolje organizirano i smislenije uređenje društva.² Dio znanstvenog djelovanja svakako predstavlja slobodno tržište koje svojim mehanizmima „tjera“ na napredak i razvoj u okviru borbe za opstanak. Samo oni koji shvaćaju i prihvaćaju ove postulate zavrjeđuju samostalni razvitak. Na primjeru Indijanaca vidimo primjer kontroliranja, čak i istrebljenja skupina koje zauzimaju prostor i resurse, a ujedno su ideološki nekompatibilne. Vezano uz Južnu Ameriku, početkom 19. st. utjecaj se svodi na opskrbu i opremanje favoriziranih skupina. Taj proces traje od objave *Monroeve doktrine*.³

¹ Westad. O.A., Globalni hladni rat- Velike sile i Treći svijet, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.g., str. 30

² Westad, 25

³ Načela iznesena u Monroeu govoru u Kongresu 1823.g. kojima se SAD uzdržava od intervencija i utjecaja političke odnose u Europi, ali svaki ekspanzionistički, intervencionistički ili kolonizatorski pokušaj djelovanja europskih sila na američkom kontinetu biti će smatran neprijateljskim prema SAD-u.

Potpuno formiranje američke vanjske politike dešava se u posljednjim desetljećima 19.st. uz tvrdnju kako su Sjedinjene države dužne pomagati „slobodu i nezavisnost“ izvan svojih granica. Do tada je Sjeverna Amerika optimalno kolonizirana, razvila se industrija, a preobražaj društva prema kapitalističkim načelima bio dovoljno jak, te su elite bile uvjerenе da je vrijeme za „globaliziranje“ njihove poruke. Započela je borba zaštitnika kapitalističkog globalnog sustava, koju Amerika formalno preuzima ulaskom u Prvi svjetski rat, a uspješno implementira s Wilsonovim 14 točaka mirovnog ugovora u Versaillesu.

1.2 AMERIČKA POLITIKA U PRVOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA

Već je u *Monroevoj doktrini* 1823. ucrtan smjer američke politike prema Latinskoj Americi; povesti narode u demokraciju i kapitalizam te spriječiti utjecaje koji bi mogli skrenuti narode s toga puta i utjecaj drugih sila. Na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće formalno je kolonizirano 30% Južne Amerike, ali američki i europski kapital kontrolira većinu gospodarskih zbivanja, a vanjskotrgovinska razmjena se sve više vezuje za Sjedinjene Države i to na način da je imala velik utjecaj na politički život i odluke vlada. Sjedinjene su Države glavno uvozno i izvozno tržište, a postepeno postaju i glavni ulagač.

Gospodarska dominacija se uspostavlja do 1900. godine u karipskim i zemljama Srednje Amerike. S druge strane, formiranje političkih sustava pokazalo se kao teža zadaća te se idealističko gledište o širenju demokracije prihvaćanjem američkog modela u samom narodu ubrzo zamijenilo patronskim nametanjem bilo koje opcije dovoljno jake da suspregne ljevičarske i radikalne pokrete, makar se radilo mahom o autokratskim režimima ili vojnim huntama. Plemenitu viziju demokratskog svijeta smjenjuje strateška

Predstavlja predložak prema kojemu je početkom 20. st. formirano načelo preventivne akcije ili opravdanje za interveniranje u unutrašnje poslove bilo koje južnoameričke zemlje ako ona djeluje protiv američkih interesa.

i/ili ideološka stvarnost i usmjerenje ka ostvarivanju slobodne trgovine i gospodarskog djelovanja za američke poduzetnike i korporacije.

Primjer američkog starateljstva i oslobađanja od ropstva nalazimo na Kubi, koja je 1898. oteta od Španjolaca, događaj koji na neki način budi naciju i postavlja novi odnos prema svijetu i istodobno obavi „specijalnu dužnost,“ da uči kolonijalne narode poretku i samokontroli, donoseći im osjećaj poštovanja zakona i poslušnosti.⁴ Kuba je ostala pod okupacijom dok nije donešen Plattov amandman, kojim je Sjedinjenim Državama omogućeno interveniranje kako bi se sačuvala kubanska „nezavisnost“. Sporazumi s drugim zemljama ili traženje zajmova nije bilo moguće bez američkog pristanka, a Kuba se obvezala na osiguravanje pomorskih i kopnenih baza za vojsku. Navedeno nas navodi na zaključak kako rat nije vođen da se pruži sloboda malome narodu, već ojačaju američke imperijalne ambicije.⁵

Zbog strateških i gospodarskih razloga, odlučeno je da je prostor Paname idealan za transoceanski kanal kojim bi se bitno olakšala trgovina između istoka i zapada. Međutim, 1903. Panama je dio Kolumbije, koja ne pristaje na uvjete koje nudi SAD. Ubrzo se organizira pokret za neovisnost, a novoformirana vlada daje SAD-u pravo na gradnju kanala, koji ostaje u američkoj nadležnosti do 1999. Wilson je predan stvaranju međunarodnog poretka koji će onemogućavati dalje sukobe velikih sila, a kao glavne neprijatelje proglašava *nacionalizam i revoluciju*. Iako nacionalizam(*samodređenje*) smatra jedinim mehanizmom stvaranja države, njegove posljedice u Prvom svjetskom ratu smanjile su neupitnu podršku raznim pokretima, a revolucija u carskoj Rusiji ugasila je svaku simpatiju prema radikalnim promjenama vlasti i nestabilnostima koje iz nje proizlaze. Također, boljševička revolucija je izričito spominjala njen internacionalni karakter, te je u očima elita postala alternativna suverenost, način na koji su se siromašni i potlačeni mogli oduprijeti stanju u kojem su se našli, a da ne slijede američki model.⁶ Komunizam upravo zbog navedenih obilježja postaje najomraženiji neprijatelj u razdoblju između dva svjetska rata, a u stopu ga prate rastući agresivni kolektivizmi na

⁴ Vukadinović, Radovan, Vanjska politika SAD-a u doba Hladnog rata, Politička kultura, Zagreb, 2008. str. 14

⁵ Livingstone, Grace, Americas Backyard-The United States and Latin America from the Monroe Doctrine to War on Terror, Zed Books, London & New York, 2009. str. 21

⁶ Westad, 31

području Europe. Upravo u navedenom razdoblju Sjedinjene se Države nameću kao samo središte svjetskog gospodarstva, a u Južnoj Americi istiskuju Britaniju kao glavnu gospodarsku silu.

1.2.2 DOLAR DIPLOMACIJA

Amerika je odlučila postepeno spriječiti utjecaj drugih imperijalnih sila koje su imale pretenzije prema Latinskoj Americi. Početkom 20-og stoljeća ta se tendencija ogleda u „dolar diplomaciji“.⁷ Podupirane su američke banke na otkup dugova koje su male srednjoameričke zemlje, a zatim bi država djelovala kako bi osigurala otkup duga zauzimanjem carinskih ispostava. Ako država odbija nametnuti sporazum, dolazi do intervencije. Dominikanska Republika iskušala je taj recept 1916. kada je odbila potpisati sporazum o prepuštanju carine, financija i vojske u američku nadležnost. Rezultat je bilo raspuštanje parlamenta, imenovanje američkog zapovjednika „vrhovnim zakonodavcem“ i okupacija zemlje do 1924.⁸

Nikaragva je pod pritiskom od 1910., kada se uz američku potporu uspostavlja vlada koja „surađuje“, što 1912. uzrokuje pobunu koja se ruši intervencijom i uzrokuje prisutnost američke vojske do 1925. Vraćaju se ponovo 1926. radi izbivanja građanskog rata koji predvodi general Augusto C. Sandino sa svojom gerilskom vojskom. Zahtijevao je povlačenje američkih trupa, nacionalni suverenitet i podjelu zemlje. Povlačenje vojske 1933 doživio je neporažen, ali je ubijen godinu poslije od strane Nacionalne Garde, postrojbi koje su uvježbavali Amerikanci.⁹

1.2.3 ROOSEVELT I VANJSKA POLITIKA

Međuraće i razdoblje „Velike depresije“ obilježavaju rasprave o prirodi djelovanja i smjeru vanjske politike, da bi konačnu strategiju iznjedrio japanski napad

⁷ Livingstone, 15

⁸ Isto, 15

⁹ Isto, 16

1941. Intervencionizam i globalna reforma jedini su način kako bi se Amerika osjećala sigurno. Poput Wilsona, Roosevelt rješenje vidi u „pozitivnom nacionalizmu“ kao brani od agresivnih ideologija, ali smatra kako Amerika trebala pomagati u sadržaju nacionalizama i reformi koje provode nositelji vlasti.¹⁰ Američka potpora Čang Kaj-šeku dobar je primjer pokušaja uspostavljanja željenog oblika vlasti. Nakon njegova odbijanja smjernica, Amerika je pokušala naći nekog drugoga tko bi bio spremniji na američki „preodgoj“.¹¹

Iako neuspio, ovaj pokušaj predstavlja obrazac koji će se ponavljati mnogo puta u drugoj polovici 20.st. Bezuvjetnom predajom izborena pobjeda u Drugom svjetskom ratu pokazala je da Amerika može *zlu* nanijeti poraz na svjetskoj razini. Formira se gledište kako svi narodi na svijetu vide Ameriku kao uzor, a njeno je poslanje pomoći narodima zastalima u zastarjelim društvenim oblicima i izloženim krivim ideologijama.¹² Rat je pokazatelj što se dešava kad se ta društva ne izlože američkom načinu napretka.

1.2.4 POLITIKA DOBROG SUSJEDA

Franklin D. Roosevelt uvodi politiku „dobrog susjeda“. Intervencije su postale skupe, a vojnici su počeli gubiti živote. Potpisani su sporazumi u kojima se osuđuju intervencije, ukinuo se Plattov amandman te je Kuba postala nezavisna(uz iznimku Guantanamo), a ograničava se pravo djelovanja u Panami, uz zadržavanje kontrole nad kanalom. U suštini, bilo je to priznanje kako intervencije nisu najbolji način održavanja hegemonije, već se prešlo na ekonomsku politiku.¹³ U Srednjoj Americi su na vlast došli autoritarni režimi koji su bili podupirani od Sjedinjenih Država. Anastasio Somoza, zapovjednik Nacionalne Garde dolazi na vlast u Nikaragvi 1936 i započinje eru prevlasti obitelji Somoza koja traje sve do 1979. Ista stvar dešava se u ostalim Srednjoameričkim

¹⁰ Westad, 33

¹¹ Isto, 34

¹² Isto, 34

¹³ Isto, 19

državama, u Gvatemali Ubico vlada od 1931 do 1944, Andino je na vlasti u Hondurasu od 1931 do 1948, a Martinez u El Salvadoru od 1931 do 1944. Na Kubi se povezuju sa Batistom kako bi spriječili dolazak ljevičarske vlade na vlast. Roosevelt je postao „dobar susjed“ tirana, kako ga je opisao peruanski političar de la Torre.¹⁴

1.2.4 DRUGI SVJETSKI RAT

Tokom Drugog svjetskog rata Južna Amerika je strateški važna zbog svojih luka i pristaništa te zbog sirovina koje su bile neophodne u vrijeme rata. Upućeno je 450 milijuna dolara vojne pomoći, a domaća industrija imala je priliku za samostalni razvitak zbog nedostaka proizvoda iz Europe. Vojne postrojbe su modernizirane i obučavane od američkih trupa, a mladi časnici su slani na obuku u SAD.

¹⁴ Isto, 20

1.3 SAD I JUŽNA AMERIKA ZA VRIJEME HLADNOG RATA

1.3.1 FORMIRANJE POLITIKE ANTIKOMUNIZMA

Prve poslijeratne korake u smjeru oblikovanja demokracija vidimo na primjerima Grčke i Turske 1947. *Trumanova doktrina*¹⁵ postavila je osnove američkom globalnom angažiranju i stvaranju novih instrumenata uz čiju je pomoć to angažiranje trebalo biti realizirano. Jednostrano je prošireno geografsko područje obrane „slobodnog svijeta“. Rođen je NATO, konstruirana se CENTO i SEATO, Anzus pakt vezuje Australiju i Novi Zeland, a stvara se i Rio pakt. Početkom 1970. Sjedinjene su Države imale više od milijun vojnika u 30 zemalja, bile su član četiriju regionalnih obrambenih saveza i aktivni član petog, imale su obrambene ugovore sa 42 zemlje, bile su uključene u 53 međunarodne organizacije i pružale su vojnu i ekonomsku pomoć više od 100 država širom zemaljske kugle.¹⁶

Možemo reći kako je cilj intervencija, posebno nakon Drugog svjetskog rata zaštita američke trgovine i nametanje američkih standarda i načina postupanja.¹⁷ Instrumenti prodiranja i formiranja društava u ranom poslijeratnom razdoblju uključivali su političko i kulturno laskanje i dovoravanje lokalnim elitama, pristup lokalnim tržištima te vojnu pomoć i obuku.¹⁸ Sve mjere provedene su u svrhu stvaranja država koje bi se mogle uspješno razvijati i postati dijelom politike i mjera obuzdavanja Sovjetskog Saveza. Upravo američko inzistiranje na pretpostavci da, ukoliko mu ne suprotstavi svim snagama, komunizam će se proširiti cijelim svijetom, dovodi do *hladnog rata*.

Pedesetih godina 90% pomoći koje Amerika daje ide u vojne svrhe ili za podršku lokalnim političkim elitama koje se odupiru sovjetskom pritisku. Cilj je zaštititi poslovna ulaganja multinacionalnih korporacija i omogućiti što lakši pristup prirodnim

¹⁵ američki vanjskopolitički plan o zadržavanju komunizma davanjem pomoći Turskoj i Grčkoj 1947. Predstavlja početak politike zadržavanja komunizma u cijelom svijetu.

¹⁶ Vukadinović, 34

¹⁷ Westad, 37

¹⁸ Isto, 39

resursima.¹⁹ Interesi se štite pomoću, pokazati će se kasnije detaljnije, autokratskih i vojnih režima kojima je nužnost za opstanak borba protiv lijevih i ostalih skupina koji ne prihvaćaju i provode političke smjernice Washingtona.

1.3.2 STRUKTURALNI PROBLEMI JUŽNE AMERIKE

Južna Amerika u cijelosti je imala problema radi nerazvijene industrije. Veće zemlje pokušale su razviti svoju industriju, kako se izvoz ne bi bazirao samo na sirovinama, pokušali su razviti prerađivačku industriju kako bi stvarali gotove proizvode od svojih sirovine, a ne uvozili gotove proizvode iz razvijenih zemalja. Nažalost, tržište Južne Amerike je bilo malo jer radi velikog siromaštva nije imao tko te proizvode kupovati, a kako je proizvodnja iziskivala uvoz skupih strojeva, vlade su se često susretale s ekonomskim krizama radi deficita strane valute i prevelikog uvoza, što je dovodilo do pucanja budžeta, velikih inflacija i prezaduživanja.

Agrarna reforma bi pravednom raspodjelom zemlje stvorila bolje uvjete za razvoj cijelog gospodarstva, međutim veliki zemljeposjednici su se oštro protivili toj mjeri jer bi izgubili moć i utjecaj. Kako je dosegnuta točka gdje je napredak industrije stao, postojale su dvije opcije; slomiti moć agrarne elite i izvršiti agrarnu reformu i raspodijeliti zemlju ili pojačati represiju i ugušiti zahtjeve za boljim životnim standardom. Prevladala je druga opcija.

Šezdesetih i sedamdesetih godina su u većini zemalja na vlasti vojne diktature koje djeluju u sprezi s domaćim moćnicima. Njihova politika razvoja temelji se na velikim investicijama i smanjenju cijene rada u sprezi s multinacionalnim kompanijama. Jedino je Brazil razvio dijelove industrije koji su se mogli natjecati na globalnom tržištu, dok je ostatak Latinske Amerike bio ovisan o zapadu u svojim potrebama za suvremenim tehnologijama. To je za posljedicu imalo velike krize i ekspoldiralo je 1979. kada povećanjem kamata na dug puca „balon“ zaduženja.

¹⁹ Isto, 40

1.3.3 EKONOMSKA POLITIKA

Sedamdesete godine označile su početak razdoblja u kojem se postavlja pitanje smjera kapitalizma. Američko i britansko gospodarstvo bilo je pod utjecajem *stagflacije*²⁰, povećanim stupnjem nezaposlenosti, velikim deficitom javnog sektora i naftnim krizama. Te oklonosti dovele su do jačanja konzervativnih stranaka i vođa – Ronalda Reagana i Margaret Thatcher. Kako bi vratila primat Sjedinjenih Država nova se vlada okreće fundamentalističkoj teoriji kapitalizma iz devetnaestoga stoljeća. Provođi se povlačenje države iz sudjelovanja u gospodarstvu, otvaranje tržišta međunarodnoj trgovini i investicijama, privatiziranje usluga i servisa te prirodnih resursa, rezanje radnog zakonodavstva i provođenje konzervativne fiskalne politike, na štetu javnog zdravstva i države blagostanja.²¹ Analogno s neoliberalizmom javlja se doktrina globalizma koja donosi paradigmatu puta u blagostanje kroz nesputanu trgovinu, liberaliziranje financijskih tržišta te posvemašnu privatizaciju javnih dobara.

Počevši s dolaskom Reagana na vlast, Sjedinjene Države pod plaštom globalizacije primjenjuju nove strategije; diskreditiranje kapitalizma što ga pomaže država i sprečavanje njegova širenja²² i slabljenje suvereniteta zemalja trećeg svijeta kako bi postale u još većoj mjeri ovisne o snazi naprednih kapitalističkih zemalja i nesposobne za ravnopravni odnos. Instrumenti što ih Sjedinjene Države koriste bili su Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond. Stvoreni su nakon Drugog svjetskog rata kako bi upravljali svjetskim gospodarstvom i spriječili nove krize. Kako je 1971. napušten paritet zlata i dolara, tržište postaje „kralj“.²³ Zajmovi se daju raznim režimima, jer banke prepostavljaju da sama država neće bakrotirati, a ako se nađe na tome putu, spasit će je jedna od međunarodnih institucija.²⁴ To je dovelo do masovnog zaduživanja zemalja trećeg svijeta i praktično nemogućnosti vraćanja dugova.

²⁰ Ekonomsko stanje kada istovremeno vladaju stagnacija i inflacija

²¹ Johnson, Chalmers, Američki rubikon – Militarizam, tajnovitost i kraj Republike, Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 285

²² Kao primjer se nameće Japan koji je razvio socijalno osjetljiviji oblik kapitalizma sa mogućim državnim intervencijama

²³ Johnson, 292

²⁴ Isto, 292

Osamdesetih godina MMF i Svjetska banka dobivaju novu uogu; trebaju osigurati da zemlje-dužnici plaćaju barem nešto te se tako javljaju *zajmovi za strukturalno prilagođavanje*. Zemlji dužniku se posuđuju sredstva kako bi mogla servisirati svoje dugove, ali uvjet za takav zajam je provedba drastičnog programa društveno-ekonomskog prestrukturiranja u skladu s programom neoliberalizma. Ako zemlja ne prihvati uvjete koje joj se nameću, postupno gubi pristup međunarodnome kapitalu, što dodatno destabilizira gospodarstvo.²⁵

Tipični program koji nudi MMF sastoji se od liberaliziranja trgovine, smanjenja izdvajanja za socijalne programe i obrazovanje, ukidanja poticaja lokalnoj poljoprivredi, ukidanju nadzora nad kapitalom i održavanje kovertibilnosti valute. Liberaliziranje trgovine značilo je omogućiti strancima pristup gospodarstvu, smanjivanje sredstava za socijalu i obrazovanje značilo je oslobađanje sredstava za povrat duga, a ukidanje nadzora nad kapitalom omogućuje stranim investitorima kupovinu poduzeća u vlasništvu države, kao što su elektrane, telekomunikacije, transport, prirodni resursi i tvrtke iz domene proizvodnje energije.²⁶

1.3.4 ŠIRENJE MOĆI I PRVE HLADNORATOVSKJE INTERVENCIJE

Osnova američkog angažmana poslije Drugoga svjetskog rata bila je *antikomunistička agenda*.²⁷ Američka dominacija na gospodarskom planu tada je najizraženija, tako da je 1950. godine BDP veći od svih europskih zemalja zajedno. Intervencije se poduzimaju kako bi se zaštitio globalni kapitalistički sustav, temelje se na pronalaženju strukturalnih reformi kako bi se onemogućile ljevičarske grupacije u dolasku na vlast i u Americi se percipiraju kao obrambene reakcije.

Uz pojačani strah od komunizma, javlja se i tzv. *domino teorija*, koja smatra da padne li jedna zemlja pod utjecaj komunizma, slijedit će je i ostale, s time da se komunizmom smatra svaki otpor vladi u savezu sa SAD . Svaki konflikt, često puta lokalnog karaktera,

²⁵ Johnson, 293

²⁶ Isto, 293

²⁷ Westad, 129

dobivao je nove dimenzije u američkim interpretacijama, koje su to odmah povezivale s direktnim opasnostima sovjetske invazije i smanjivanjem prostora slobodnog svijeta.²⁸

Također svaki potez jedne strane dovodi do kontrareakcije na drugoj. Američke akcije u Njemačkoj izazivaju snažnu blokadu Berlina, naoružavanje SR Njemačke dovodi do naoružavanja DR Njemačke, stvaranje NATO-pakta utjecalao je na odluku da se stvori Varšavski ugovor, a naoružavanje s jedne strane prati ista reakcija na drugoj. Vidimo tu situaciju najizraženije u primjeru Vijetnama, koji ako se izgubi, cijela jugoistočna Azija i Japan gube gospodarsku i političku sigurnost. Operacijom AJAX 1953. prvi puta se do detalja organizira svrgavanje jedne strane vlade izvan vlastite hemisfere, te sprečava da iranska država skrene previše lijevo i nacionalizira naftnu industriju.²⁹

Dekolonizacija obilježava konačan pad europskih kolonijalnih carstava i otvara nove prostore za širenje američkih ideja o političkim i ekonomskim slobodama te preuzimanje odgovornosti za smjer budućih kretanja u trećem svijetu. S druge strane, povećava se mogućnost kolektivističkih ideologija da preuzmu utjecaj, tako da je dekolonizacija otvorila novi „front“ u hladnoratovskom nadmetanju. Tako Amerika započinje sa programima pomoći, koji su uvjetovani otvorenošću tržišta i mogućnošću iznošenja dobiti te isključivanjem socijalista i komunista iz političke arene. Važno je bilo promijeniti (prilagoditi) društveni ustroj kako bi bio kompatibilan sa američkom politikom. Sjedinjene su Države postupno preuzimale sistemsku odgovornost za svjetsko gospodarstvo, a Treći svijet se morao opredijeliti za tržišno gospodarstvo. Modernizacija i razvoj komunikacija stvorilo je do tada apolitične ljude svjesnim mogućnosti kreiranja vlastite sudbine.

Ciljevi američke politike svode se na ukazivanju američkog puta kao najboljeg i na bilo koji način spriječiti prodor opasnih komunističkih ideja, tako privlačnih obespravljenim masama. Kao alternativa vojnim intervencijama ukazuju se paketi pomoći usmjereni na poboljšavanje zdravstvene skrbi i obrazovanja. Naravno, dok

²⁸ Vukadinović, 42

²⁹ Westad, 142

političke i ekonomske snage ne zavladaju, dok srednja klasa ne ojača i odvede društvo u područje stabilnosti, snažna i suvremena vojska potrebna je kako bi spriječila moguće pobunjenike da društvo skrenu u smjeru komunizma.

1.3.5 FORMIRANJE SAVEZA U JUŽNOJ AMERICI

Odnos prema Južnoj Americi poslije rata mijenja se sukladno smjernicama na globalnom planu. U ime zadržavanja komunizma podupirani su autoritarni režimi, a na vlast nije mogla doći vlada koja je imala u suprotnosti sa smjerom politike iscrtanim u Washingtonu. Temeljni uzroci američke hegemonije bili su, s jedne strane, gospodarska supremacija SAD-a, a s druge strane slabosti države i državnog aparata u najvećem broju latinoameričkih zemalja, dok su razlozi izravnih američkih intervencija bili uglavnom ideologijski ili strategijski.³⁰

Sve zemlje Latinske Amerike potpisuju Rio Pakt 1947. kojim se dogovara međusobna obrana i dogovor prije bilo kakvih akcija. U stvarnosti, Sjedinjene su Države određivale što ta opasnost jest, a zemljama Latinske Amerike sužen je prostor djelovanja zbog nužnosti dogovora sa SAD-om. OAS(Organisation of American States) je formiran 1948. kao sporazum unutar kojeg će se rješavati regionalni problemi. Na osnivačkoj konferenciji dana je zajednička rezolucija o nekompatibilnosti komunizma s američkom tradicijom političke slobode.

1.3.6 POLITIKA I INTERVENCIJE SAD-A U PEDESETIMA

Do 1954. većina južnoameričkih država su pod autoritarnim režimima. State Departmentu je odgovarala jaka i autoritarna vlast naspram liberalne ako se ne odnosi prema prijetnji komunizma kao što je zamišljeno u Washingtonu. Kako su se vlade tih zemalja većinom obrušavale na komuniste, ljevicu općenito i sindikate, primale su podršku od SAD-a. Vodila se propaganda protiv „komunističkih“ sindikata, te su u

³⁰ Westad, 166

brojnim slučajima zabranjeni. Glavna strategija bila je spriječiti stvaranje „uporišta“ Sovjetskog Saveza u Latinskoj Americi.

Prva intervencija u poratnom razdoblju desila se u Gvatemali 1954. godine. Vlada Arbenza stavljala je naglasak na socijalnu pravdu i suradnju sa sindikatima. Agrarna reforma bila je u središtu njegova programa. Veliki zemljoposjednici ili strane kompanije držale su 91% obradive zemlje³¹, a Arbenz je želio odrediti limit iznad kojeg bi ekspropirao zemlju i podijelio bezemljašima. Namjeravao je voditi neovisnu vanjsku politiku te uvesti kontrolu nad stranim kapitalom, što svakako nije odgovaralo *United Fruit Company* koja je dominirala gospodarstvom. Također, još bitnije, snažnija suradnja s komunističkom partijom pokrenula je aktivnosti State Departmenta te CIA započinje sa obučavanjem oporbenih skupina u susjednom Hondurasu. Glavni strah bio je, analogno domino teoriji, širenje komunističke zaraze prema Latinskoj Americi, a direktan povod za intervenciju predstavljalo je uplovljavanje Švedskog broda **Alfhem** s naoružanjem Čehoslovačke proizvodnje, što je protumačeno kao zadiranje Sovjeta u američku sferu interesa.³²

Operacija vođena pod tajnom oznakom *PBSUCCEESS* „iskorijenila“ je komunizam i ostavila Gvatemalu u rukama vojne diktature.³³ Može se konstatirati da ovom intervencijom Amerika prihvaća model koji podrazumijeva diktatore kao jedino efektivno sredstvo u borbi protiv komunizma u nestabilnim latinoameričkim državama. Jezik, argumenti i tehnike razrađivani u epizodi s Arbenzom korišteni su potom na Kubi, Brazilu, Dominikanskoj Republici te Čileu.³⁴

Na primjeru svrgavanja Arbenza 1954. vidi se da sve reformske vlade predstavljaju prijetnju američkoj ekonomskoj hegemoniji, a država je u 36 godina dugi građanski rat, dok je Kuba pod Castrom nakon neuspjele intervencije u Zaljevu Svinja 1961. potpuno ekonomski odsječena od zapadnog svijeta i samim time prisiljena na suradnju s Sovjetskim Savezom.

³¹ Isto, 169

³² Isto, 170

³³ Isto, 171

³⁴ Isto, 172

1.3.7 POLITIKA I INTERVENCIJE SAD-A U ŠEZDESETIMA

1.3.5.1 SAVEZ ZA NAPREDAK

Kao odgovor na kubansku revoluciju i neuspjeh kod Zaljeva Svinja, Sjedinjene Države pokreću Savez za Napredak, kojim se želi promovirati ekonomski i socijalni napredak Južne Amerike pomoću polaganih reformi odozgo.³⁵ Planirano je ulaganje 20 milijardi dolara u Južnu Ameriku kroz desetljeće, a s ulaganjima raste utjecaj MMF-a i Svjetske banke na formiranje vladinih politika.

Jedan od glavnih ciljeva bila je zemljišna reforma kojoj je cilj bila pravedna raspodjela. Međutim, između 10 i 14 milijuna obitelji nije primilo ništa, zemlju je dobilo manje od milijun. Veliki zemljoposjednici nisu marili tko stoji iza reformi, ako se to tiče njihova položaja, a ni američki agrobiznis nije favorizirao parcelizaciju zemlje, uz strah službenog Washingtona da komunistički elementi ne penetriraju u seljačke udruge i sindikate. Reforma je posljedično stala na modernizaciji i jeftinijim kreditima za velike zemljoposjednike, što je u nekim zemljama pogoršalo položaj seljaka jer su strojevi počeli uzimati posao, a do redistribucije bogatstva nije došlo.³⁶

Politički ciljevi saveza bili su zaustavljanje potpore ljevici kroz ekonomski razvitak, dok se sa gerilom i ostalim „subverzivnim elementima“ obračunavalo vojnim sredstvima. Vojna pomoć udvostručena je u odnosu na pedesete. Više desetaka tisuća vojnika uvježavala je američka vojska u svojim kampovima, između 1962. i 1968. više od 400 specijalnih pokretnih postrojbi su poslana na misije u Latinsku Ameriku³⁷.

Veliki neuspjeh Saveza za Napredak je obećanje da će promovirati demokraciju u regiji. Do kraja šezdesetih većina zemalja bila je pod diktatorskim režimom, a u dvije godine od pokretanja bilo je čak 6 državnih udara. Kennedyeva administracija je u početku zauzela negativan stav prema vojnim udarima, ali u vrijeme kada je u agraru jednakost zamijenjena učinkovitošću, u politici je demokratičnost zamijenjena politikom stabilnosti. Južna Amerika jednostavno nije imala dovoljan broj umjerenih demokratskih

³⁵ Livingstone, 39

³⁶ Isto, 39

³⁷ Isto, 40

stranaka kojima je težio Kennedy, a gdje su postojale nisu imale dovoljnu moć. Pozitivni slučajevi bili su Kršćanski Demokrati u Čileu i Demokratska Akcija u Venezueli, ali u ostatku Latinske Amerike srednji sloj jednostavno nije bio dovoljno snažan kako bi formirao vladajuću političku opciju. Prevladala je pragmatičnost u politici, koja smrću Kennedyja i dolaskom Johnsona postaje istaknutija, pa se, primjerice, pomaže u rušenju brazilske vlade Goularta, a godinu kasnije vrši invaziju na Dominikansku Republiku kako bi spriječio legalno izabranog predsjednika u provedbi svoje politike. Dolaskom Nixona započinje otvorena podrška diktatorskim režimima kao faktoru stabilnosti regije.

Iskustvo Vijetnama donijelo je neke nove smjernice u načinu ratovanja i borbi protiv gerile. Izdavani su priručnici i obučavano ljudstvo za borbu protiv nekonvencionalnih načina ratovanja. Psihološko ratovanje, tehnike ispitivanja zatvorenika, korištenje doušnika, tajne misije, kontroliranje velikih skupova su neke od tehnika koje su američki instruktori učili domaće snage sigurnosti. Zanimljiv je fokus na civilno stanovništvo koje se pokušava odvratiti od podržavanja gerile. Temeljeno na premisi da gerila ne može opstati bez podrške lokalnog stanovništva, djelovalo se putem zastrašivanja i pobuđivanja sumnje, a ako bi se podrška nastavila, kretalo se agresivnijim metodama, čak i otmicama vodećih civila. To je dovelo do izjednačavanja gerile i civilnog stanovništva, koje je posljedično pretvoreno u legitimnu metu i uzrokovalo trajno naslijeđe u zločinima desničarskih „odreda smrti“ u Latinskoj Americi.

U slučaju Brazila radilo se na destabilizaciji gospodarstva i utjecaju na vojne kadrove jer je predsjednik Joao Goulart pokrenuo program zemljišne reforme, kontrole stranog kapitala i priznavanja komunističkih zemalja. Nakon tri dana, vojska je svrgnula Goularta, a novi režim Castela Branca, iako proamerički i unatoč brojnim savjetnicima iz SAD-a, ne fokusira se na pokušaju popravljavanja ekonomskog stanja, već provodi građanski rat protiv svih koji su se opirali vojnom režimu. Naravno, strategijski su SAD bile na dobitku, jer su dobili saveznika u borbi protiv komunizma. Brazilski narod je bio pod vojnom diktaturom od 1964.-1985. godine. Konstitucionalisti u Dominikanskoj republici „uvjereni“ su kako je razvidno raskinuti savez s lijevim snagama i raspisati nove izbore, a kao „katalizator“ odluke ukazalo se 23 000 američkih vojnika. Kroz nekoliko godina američke kompanije su preuzele kontrolu nad strateškim prirodnim resursima i gospodarstvom.

2. ČILE

2.1 RAZDOBLJE DEMOKRACIJE- 1932.-1970.

U Čileu je vladalo razdoblje demokracije, jedno od rijetkih u Južnoj Americi koje nije bilo prekinuto nasilnim zbacivanjem vlada vojnim intervencijama ili uplitanjem stranih interesa, kao i kombinacijom dvoje navedenih. U razdoblju od 1932. do 1973. smjenjuju se redovito 8 predsjednika na parlamentarnim izborima. Ustav iz 1925. uspostavio je predsjednički sustav s dvije „manjine“. Predsjednik je mogao biti biran s relativnom manjinom i mogao je ne računati na većinu u parlamentu. Prva dva desetljeća prevladavao je fleksibilni oblik prezidencijalizma gdje je glavnu ulogu imala Radikalna Stranka. Predsjednici vode dijalog s parlamentom, a kao najbitnija obilježja navodimo ustavni amandman 1943. kojim predsjednik dobiva izvanredne ovlasti u području financija, a suci Vrhovnog suda biraju se doživotno na tu dužnost, što pridonosi njihovoj autonomiji. Aktom o državnoj sigurnosti iz 1948. Zabranjuje se *Popularna fronta* i Komunistička stranka Čilea, te uvodi niz antisindikalnih i antiradničkih zakona.³⁸ Pedesete godine obilježava nacionalizam generala Ibaneza, koji borbu protiv inflacije i negativne platne bilance pokušava voditi uz pomoć MMF-a, što teško prolazi uz jake lijeve i radničke stranke. Izbori 1958. bili su neizvjesni, sa samo 2.75 % više glasova pobjeđuje Jorge Alessandri ispred socijalista **Allendea**. Predstavnik je konzervativnog političko-ekonomskog smjera i pobornik slobodnog poduzetništva i stabilizacijske politike MMF-a. Pokušao je uvjeriti strane kompanije koje su iskapale bakar na ulaganja u postrojenja u Čileu, kako bi stimulirao povrat sredstava u zemlju, međutim bez uspjeha, uz želju nacionalista za eksproprijacijom kompanija, a smanjivanje carina i kontrole uvoza dovelo je do velikog deficita u proračunu.

Izbori 1964. Donose novu situaciju. Konzervativci su dali podršku Eduardu Freiju, kandidatu relativno nove snage u političkom životu Čilea, Kršćanskim Demokratima. Učinili su to iz straha da na vlast ne dođu socijalisti predvođeni

³⁸ Kos-Stanišić, Latinska Amerika-Povijest i politika, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2009, str. 182

Allendeom, unatoč bojznima i razlici u gospodarskoj politici. Naime, Kršćanski Demokrati su težili promjenama bez promjene sistema i nacionalizacije vitalnih resursa, za razliku od FRAP-a.³⁹ Tokom kampanje, FRAP je etiketiran produžetkom Moskve, novom Kubom, a PDC⁴⁰ je imao izrazitu podršku, kako američkih kompanija, tako i CIA-e, koja kasnije priznaje financiranje preko 50% kampanje PDC-a⁴¹

Ekonomska politika bazirala se na „Čileanizaciji“, tj pokušaju država da kupi udjele u stranim kompanijama, pokuša udvostručiti proizvodnju bakra i investirati u prerađivačke pogone u zemlji. Preraspodjelom zemlje pokušalo se riješiti agrarno pitanje, međutim nijedna mjera nije donijela željene rezultate. Kako je vlada imala podršku SAD-a, Svjetska banka je izrazito finacirala Čile, što je omogućilo održavanje proračuna, ali dugotrajno dovelo do povećavanja vanjskog duga.

2.2 PUT U SOCIJALIZAM

2.2.1 ALLENDE DOLAZI NA VLAST

Ljevica je formirala novu koaliciju s Allendeom na čelu za izbore 1970. Desnica i centar su prekinule svoju koaliciju iz 1964 i na izbore izašli samostalno, što se pokazalo kao velika greška. Radomiro Tomic i Allessanri osvojili su manje glasova i Allende odnosi pobjedu sa 1.5% glasova više od Allessandrija(36,3 % Allende, 34,9% Allessandri).⁴² Allende je težio sveukupnoj reformi društva i radikalnim promjenama u gospodarstvu, ali mirnim i zakonskim putem. Nešto kasnije osvrnuti ću se na pokušaje da ga se spriječi u preuzimanju vlasti.

³⁹ Frente de Acción Popular- Fronta narodne akcije; koalicija lijevih stranaka koja postoji od 1956. do 1969.

⁴⁰ Partido Demócrata Cristiano- Kršćansko Demokratska Stranka

⁴¹ Skidmore, Smith, Modern Latin America, Oxford University Press, New York-Oxford, 1984, str. 132

⁴² Skidmore, Smith, 134

2.2.2 REFORME

Kako bi ojačao podršku u narodu, prvi potez je bio zamrzavanje cijena i povećanje plaća.⁴³ Ipak glavni prioritet bila je nacionalizacija industrije bakra, za koju je imao punu podršku kongresa, iako je tamo bio u manjini. Najveći problem tog poteza, pokazati će se kasnije, je pokušaj nacionalizacije bez kompenzacije stranim kompanijama. Planirao je platiti kompanijama naknadu, ali je u proces uključio i „pretjerani profit“ koji je ostvarivan u prošlosti, pa je ispalo da Anaconda i Konnetecut moraju platiti Čileu iznos u blizini 400 milijuna dolara⁴⁴, što je okrenulo desnicu protiv njega, a ujedno poslužilo kao dokaz Sjedinjenim Državama da u Čileu počinje rat protiv privatnog vlasništva.⁴⁵

Prijelaz u socijalizam nastavio se nacionalizacijom industrije ugljena i čelika i 60% privatnih banaka. Kao posljedicu tih mjera Sjedinjene Države blokiraju vanjsku trgovinu Čilea i zaustavljaju zajmove iz Svjetske banke. Strane investicije su također zaustavljene, što je prouzročilo nedostatak strane valute. Situacija u agrarnoj politici pobjegla je van kontrole, seljaci su provodili eksproprijacije samostalno, a infrastruktura potrebna za efektivno vođenje agrarnog sektora nije postavljena. Posjedi veći od 80 hektara, koji su 1965. zauzimali 55% zemlje, 1972. čine manje od 3% posjeda, a količina obrađene zemlje pala je za petinu.⁴⁶

Kako bi mogao provesti svoje reforme bez problema s Kongresom, Allende pokušava ustavnim amandmanom kongres zamijeniti *narodnim zborom*, ali amandman je 1972. odbijen. Kao posljedica naglih promjena i ekonomskih mjera javlja se sve jače crno tržište i namjerna sabotiranja politike od strane grupa pogođenih reformama. Konačni rezultat bila je galopirajuća inflacija, a sredstava je bilo sve manje radi ekonomske blokade i smanjivanja cijena bakra na svjetskoj razini. Također, unutar same vladajuće koalicije počelo je razilaženje u stavovima oko načina i brzine reformi.

⁴³ Isto, 136

⁴⁴ Collier, S., Sater, W.S., A History of Chile, Cambridge University Press, New York, 2004, str. 335

⁴⁵ Skidmore, Smith, 136

⁴⁶ Collier, Sater, 339

Radikalna ljevica zahtijeva punu nacionalizaciju uz kontrolu opozicije vladavinu dekretom, dok je umjerenija strana tražila smireniju politiku s postepenim prijelazima.

2.2.3 POČETAK KRAJA

Serijski štrajkovi koji započinju 1972. dodatno je zakomplicirala političku situaciju u zemlji. Prosvjedi su organizirani od strane oporbe, a u njima sudjeluju svi koji su na gubitku ako Allende doista uspije u transformaciji društva. S druge strane, Allende uživa veliku podršku u gradovima kao posljedicu povećanja plaća, subvencija i pronalazjenja poslova. Oporba se nadala postići dvotrećinsku većinu na izborima za Kongres 1973. kao bi mogla izvršiti opoziv Allendea, međutim doživjeli su smanjenje svoje većine. Međutim, situacija u zemlji je uzavrela početkom proljeća. Štrajk rudara dao je povod opoziciji da krene u žustre prosvjede uz podršku visoke srednje klase, na što se organiziraju kontra-protesti radničkih organizacija što dovodi do usijanja stanja i čestih terorističkih napada.⁴⁷

Unatoč savjetima radikalnog krila svoje koalicije da prione ekstremnim sredstvima kako bi smirio prosvjede, Allende se priklonio pregovorima sa kršćanskim demokratima Freija koje je smatrao dovoljno jakim da zajedničkim dogovorom smire stanje u zemlji i sačuvaju demokratski sistem.⁴⁸ Pregovori su neuspješni jer su Freiju odgovarali problemi Allendeove vlade, a ujedno se nazirala mogućnost vojnog puča koji bi ih vratio na vlast.

Kao zadnje rješenje ukazalo se povećanje vojne prisutnosti u vladi, koje bi pružilo kratkoročnu stabilnost, ali ujedno omogućilo opoziciji da kroz utjecaj na vojne elemente u vladi svrgne Allendea. Uprovo taj scenarij pokušao je u kasnom ljetu spriječiti Allende, međutim bilo je kasno. General Prats, koji je bio konstitucionalist, smijenjen je u generalskom vijeću i na njegovo mjesto dolazi general **Augusto Pinochet**.

⁴⁷ Skidmore, Smith, 139

⁴⁸ Isto, 139

Kako je ekonomska kriza bila sve jača a prosvjedi i štrajkovi sve veći, Allende je znao da je sudbina njegova režima u rukama vojske.⁴⁹

2.3 VOJNI PUČ I USPON AUGUSTA PINOCHETA

2.3.1 SVRGAVANJE ALLENDEA

Izgleda da je nemogućnost Allendeova spajanja s nekom jačom političkom strujom u Čileu dovela do polariziranja društva. Kao jači protivnici ukazali su se ujedinjena viša klasa sa interesima suprotnim Allendeovim reformama koja je pridobila nižu srednju klasu i radikalne aktiviste u zajednički otpor. Ujedno, financijska potpora desničarskim grupama koja je stizala i Sjedinjenih Država i njen rad na destabilizaciji režima putem ekonomske blokade iznimno je pridonijela rušenju režima. Bio je to najagresivniji vojni puč za koji se procjenjuje da je uzrokovao između 5000-15000 mrtvih.⁵⁰ Započeo je 11. 09. 1973. preuzimanjem zrakoplovstva i povlačenjem specijalnih postrojbi koje su čuvale predsjedničku palaču. Allende je primao ponude za sigurni bijeg i egzil, ali je odlučio ostati u zemlji uz izjavu da čileanski predsjednik ne bježi iz zemlje nego ispunjava dužnosti prema republici. Ovisno o izvoru, Allende je izvršio samoubojstvo ili je ubijen u zračnim napadima na palaču.

2.3.2 USPOSTAVA REŽIMA

Represija prema njegovim pristašama bila je brza i brutalna. Uspostavljen je autoritarni režim *vojne hunte* s ciljem rekonstrukcije političkog sistema. Kongres je raspušten, ustav je ukinut, a stranke proglašene ilegalnim. Uveden je policijski sat i medijska cenzura, a vojska preuzima sve vitalne institucije društva. Cilj je bila obnoviti jedinstvo društva kroz snažnu kontrolu političkog sistema od snažne vojske i rascjep civilnog društva koje bi moglo očuvati demokratske institucije. General Pinochet 1974. objavljuje da će vojska ostati na vlasti još minimalno pet godina, ali ispalo je mnogo

⁴⁹ Isto, 140

⁵⁰ Isto, 141

duže od toga. Svoju poziciju učvstio je dodatno plebiscitima 1978. i 1980. pod parolom „obrane čileanskog ponosa“, kojim je ustavom odobren njegov ostanak na vlasti do 1989. i osnažena njegova autoritarna vlast kao vrhovnog i jedinog vođe.⁵¹

2.3.3 EKONOMSKA POLITIKA

Pod utjecajem mladih tehnoqrata nazvanih “Čikaški dečki”⁵² započinju sveobuhvatne promjene ekonomskog sistema. Vjerovali su u tržišno natjecanje i protivili se utjecaju države u ekonomiju, smatrajući da je upravo državna kontrola zaustavila ekonomski rast. Zaista, do osamdesetih godina uspjeli su smanjiti inflaciju sa 500% u vrijeme puča na 10% 1982, a ekonomski rast bio je između 6 i 7 % u kasnim sedamdesetima.⁵³ Međutim, vraćanjem poduzeća prijašnjim vlasnicima i rasprodaja druge imovine donijela je koristi samo lokalnim poslovnim ljudima i multinacionalnim korporacijama. Kako je ekonomski program podrazumijevao ukidanje zaštitnih carina i barijera, mnogi manji lokalni poslovi su propali zbog nemogućnosti nošenja sa stranom konkurencijom. Ujedno, program dovodi do velikog rasta nezaposlenosti u urbanim sredinama, koja se kretala između 30 – 40 posto, a represivni sustav se pobrinuo da nema štrajkova. Kako je radna klasa ostajala bez prihoda, potražnja za proizvodima je padala, a fokus na izvoz doveo je do polarizacije društva i prihodi su stizali samo na račune male elitne skupine. Posljedice politike ogledale su se 1983. u najvećem stupnju zaduženja po čovjeku u svijetu.

Pinochet se previše oslanjao na zaduživanje u međunarodnim financijskim institucijama, gdje je imao podršku Sjedinjenih Država i Velike Britanije. Veliki odljev novca 1982. i negativna stopa rasta doveli su do povećanja nezaposlenosti i brojnih bankrota, međutim Pinocheov režim i dalje drži čvrstu kontrolu nad državom, unatoč pritisku međunarodne zajednice zbog brojnih kršenja ljudskih prava. Za vrijeme predsjednika Cartera, odnosi sa Sjedinjenim Državama bili su napeti, radi Carterovog

⁵¹ Isto, 143

⁵² Skupina 25 mladih čileanskih ekonomista koji su se školovali na Čikaškom sveučilištu pod nadzorom Milтона Friedmana koji je bio veliki zagovornik nesputanog kapitalizma

⁵³ Skidmore, Smith, 143

naglaska na poštivanju ljudskih prava, ali to se brzo mijenja dolaskom Reagana na vlast.

Polovicom osamdesetih počinu prosvjedi na koje Pinochet odgovara mješavinom popuštanja i snažne represije. Ukida se cenzura knjiga i dozvoljava povratak prognanih Čileanaca, ali s druge strane otpušta radnike iz državnih poduzeća i provodi uhićenja u redovima opozicije.

2.4 SAD I ČILE

2.4.1 CIA I DJELOVANJE U ČILEU

Poslije izbora 1970. postalo je jasno da samo vojni puč može spriječiti Allendea u dolasku na vlast. Poznata je Kissingerova izjava “Ne vidim zašto bismo mi stajali sastrane i gledali kako zemlja postaje komunistička radi neodgovornosti svoga naroda. To su prevažna pitanja da ih se prepusti glasačima da o njima odlučuju sami”.⁵⁴

Richard Helms, direktor CIA-e dobio je instrukcije od Nixona i Kissingera da spriječi Allendea. Zahvaljujući deklasificiranim dokumentima znamo da su te operacije poznate pod imenima „Track One“ kojom se željelo utjecati na kongres i vojne krugove da potvrde Allendeovo postavljanje za predsjednika i „Track Two“ koji je podrazumijevao aktivno planiranje i sudjelovanje u vojnom puču.⁵⁵ Multinacionalne korporacije pružaju pomoć CIA-nim naporima da utječu na čileansku političku scenu. Allende je najavio nacionalizaciju vitalnih industrija i uslužnih servisa, koji su većinom bili u vlasništvu američkih kompanija, što su one htjele izbjeći, a predstavnici ITT-a su kroz kontakte s CIA-om pokušali finacirati kampanje Kršćanskih Demokrata i Nacionalne Stranke.

Ostvareni su kontakti s nekoliko grupa iz vojnog miljea koje su bile zainteresirane, ali unatoč ubojstvu Renea Schneidera, glavnog generala Čileanske vojske, puč nije uspio i Allende dolazi na vlast.

⁵⁴ Brewer, Stewart, *Borders and Briges: A History of U.S.-Latin American Relations*, Preager Security International, Westport, Connecticut – London, 2006, str. 134

⁵⁵ Livingstone, 53

2.4.2 FINACIRANJE I PROPAGANDA

Svi izbori između 1963 i 1973. su bili pod utjecajem američkih akcija. Eduardo Frei, kandidat Kršćanskih Demokrata, primio je 2.6 milijuna dolara za svoju kampanju, iako on osobno nije za to znao, kako bi se spriječio dolazak Allendea na vlast.⁵⁶ Stanica CIA-e u Santiagu pomogla je organizirati kampanju na “američki” način, sa anketama i registriranjem birača. Na izborima 1970. djelovanje se većinom svodilo na diskreditiranje i sprečavanje Allendea u dolasku na vlast, bez direktne podrške određenome kandidatu. U razdoblju od 1971. do 1973. utrošeno je oko 4 milijuna dolara samo na pomoć strankama u opoziciji i pokušajima stvaranja razdora unutar vladajuće koalicije. Podržavana su i udruženja privatnika i trgovačke organizacije privatnog sektora koje su bile protiv Allendeovih reformi.

Djelovanje CIA u Čileu u najvećoj mjeri zasnivalo se na širenju propagande, što je bilo relativno jeftino i jačalo je ovisno o potrebama. Zasnivalo se na uputama iz središnjice ka postajama u Čileu, gdje se trebalo pronaći medije i ljude koji će u javnost plasirati članke određenoga sadržaja. Glavni primatelj američke pomoći bile su dnevne novine iz Santiaga, „*El Mercurio*“, koje su imale veliku ulogu u pripremi vojnog puča 1973.⁵⁷ Korištena je i „crna“ propaganda, ili korištenje lažnih materijala kako bi se ocrnila grupa ili pojedinac ili stvorio raskol u grupama ili strankama koje djeluju u suprotnosti s američkim interesima.⁵⁸ Finacirane su grupe koje su distribuirale propagandni materijal, lijepile letke organizirale skupove. Aktivnosti su se svodile na kontrolu studenskih organizacija, smanjenju utjecaja sindikata s komunističkim predznakom te pokušajima izbacivanja komunističkog utjecaja u kulturnim i intelektualnim krugovima.

2.4.3 ULOGA U RUŠENJU ALLENDEA

Prvi potez nakon dolaska Allendea na vlast bio je udar na ekonomskom planu. Poznata je izjava Nixona koji je naredio američkim obavještajcima da natjeraju čileansku

⁵⁶ Paterson, Thomas G., Merril Dennis, Major Problems in American Foreign Relations, Volume II: Since 1914, Houghton Mifflin Company, Boston-New York, str. 490

⁵⁷ Paterson, Merril, 491

⁵⁸ Isto, 491

ekonomiju da vrišti.⁵⁹ Sjedinjene su Države prekinule uvoz čileanskog bakra, ukinule ekonomsku pomoć, kredite i lobirale su u međunarodnim finacijskim ustanovama da slijede njihov primjer. Pomoć je pala s 45 milijuna dolara 1969. na 1.5 milijun 1971., dok su kreditne linije, koje su 1967. iznosile 234 milijuna dolara, 1971. potpuno nestale. Svjetska Banka je također potpuno ukinula kreditne linije. Navedeni postupci ozbiljno su poljuljali sposobnost države da održava proizvodnju bakra na željenoj razini jer je ponestajalo sredstava za kvalitetno vođenje industrijskih kapaciteta potrebnih za takav pothvat. Nixon je utjecao i na cijene bakra na svjetskom tržištu prodajući bakar iz američkih zaliha kako bi smanjio cijenu.⁶⁰

Drugi potez bio je pružanje pomoći opoziciji putem obavještajaca i pokušaj destabilizacije Allendeove koalicije. Tokom Allendove vladavine utrošeno je 8 milijuna dolara na anti-vladinu propagandu i financiranje opozicijskih grupa. Novac je odobrio Kissingerov odbor 40-orice koji je bio zadužen za nadziranje tajnih operacija u inozemstvu.⁶¹ Kako sam već naveo, novac je korišten za financiranje propagandnih aktivnosti, kako stranaka iz opozicije, tako i predstavnika raznih društvenih skupina suprotavljenih Allendeu. Štrajkaši koji su 1973. pokrenuli neredu nisu direktno financirani, ali je sto tisuća dolara usmjereno prema organizacijama koje su podržavale štrajk, većinom poduzetničkim.

Posljednji element politike destabilizacije Allendeova režima bila je suradnja s vojskom.⁶² Iako je sva druga pomoć ukinuta, ona za vojsku je rasla. Nakon debakla u pokušaju sprečavanja Allendovog dolaska na vlast, CIA je tražila načine poboljšanja i proširenja odnosa s vojskom, dajući joj do znanja da se nikako ne bi protivila svrgavanju Allendea. Livingstone navodi da je CIA slala lažna izvješća da Kuba pomaže Allendeu u skupljanju informacija o vojsci te da pravi listu osoba koje treba zatvoriti, a koje zaštititi u slučaju puča.⁶³ Skuplja i detalje o institucijama koje treba zauzeti i planove vlade u slučaju takvog događaja. CIA tvrdi da te informacije nije pružala vojsci, iako je bila u

⁵⁹ Keen, B., Haines, K., *History of Latin America*, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston-New York, 2008, str. 433

⁶⁰ Livingstone, 56

⁶¹ Isto, 56

⁶² Isto, 57

⁶³ Isto, 57

kontakta s vrhom vojske sve do puča, te je tri mjeseca prije događanja dobila detaljne planove puča.⁶⁴

2.4.4 ODNOS PREMA PINOCHETU

Nakon puča Nixon se drži suzdržano, ali odobrava zahtjeve hunte koje mu prenosi američki veleposlanik. Za vrijeme Nixona i Forda odobreno je 186 milijuna ekonomske pomoći, a međunarodne finacijske institucije su kreditirali Čile s 400 milijuna dolara u prve tri godine vojne vladavine. Aktivno se surađuje s čileanskim sigurnosnim službama, a CIA je priznala da su neki službenici odgovorni za kršenje ljudskih prava bili na platnoj listi. Čak je i direktor čileanske tajne službe⁶⁵, General Manuel Contreras bio na platnoj listi CIA-e.

Podaci koji se navode došli su na uvid javnosti u najvećoj kampanji deklasifikacije dokumenata u povijesti SAD-a, provedenoj 1999. na inicijativu predsjednika Clintona. Ukupno je deklasificirano 24000 dokumenata CIA-e, Bijele kuće, Vijeća sigurnosti, FBI-a i Pentagona koji pokrivaju period od 1970. do 1990. Dobar dio dokumenata može se pronaći u knjizi „The Pinochet File : A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability, New York, New Press, 2003., autora Petera Knorblucha.⁶⁶

2.4.5 OPERACIJA KONDOR

Vojne vlade Čilea, Argentine, Paragvaja, Brazila i Bolivije udružile su se kako bi locirale i uništile subverzivne elemente u cijelom svijetu, što je nazvano *Operacija Kondor*.⁶⁷ Operacije su vođene u inozemstvu kako bi se uklonila prijetnja „marksističkih terorističkih aktivnosti“. Allendeov suradnik i konstitucionalist iz vojnih redova, General Carlos Prats ubijen je skupa sa svojom ženom auto-bombom u Buenos Airesu 1974. Orlando Letelier, bivši ministar vanjskih poslova i ambasador u UN-u, također je stradao u napadu auto-bombom, ali u Washigtonu 1976. Mnogi drugi su hvatani, mučeni i ubijeni uz pomoć američkih obajaštajaca. Deklasificirani dokumenti iz

⁶⁴ Isto, 57

⁶⁵ DINA- Dirreccion de Inteligencia- Čileanska tajna služba

⁶⁶ Livingstone koristi većinu podataka iz navedene knjige, a kako sam do Knorblucha naišao kasnije u istraživanju, ostao sam pri Livingstonovoj kao pouzdanom izvoru.

⁶⁷ Livingstone, 64

1976. ukazuju na sudjelovanje američkih obavještajaca koji su kroz zonu panamskog kanala kanalizirali i organizirali informacije za vojne vlade.

3. NIKARAGVA

3.1 DINASTIJA SOMOZA

Dinastija Somoza vladala je Nikaragvom od 1936. – 1979., a sva tri predsjednika primala su ekonomsku i vojnu pomoć iz SAD-a. Anastasio Somoza Garcia je postao vođa Nacionalne garde 1933. Studirao je knjigovodstvo i marketing u Philadelphiji i tečno pričao engleski. Tokom okupacije bio je toliko blizak s američkom vojskom da su ga sunarodnjaci zvali „el Yankee“. ⁶⁸Na vlast dolazi 1936. a predsjednik postaje godinu poslije. Kroz osam godina vlasti skuplja bogatstvo od 60 milijuna dolara, a 1939. dolazi u posjet SAD-u, gdje ga Roosevelt prima s punim počastima. Tokom Drugog svjetskog rata vlada preko „marionetskih“ figura na mjestu predsjednika. Kao lojalni saveznik u borbi protiv komunizma, dozvolio je CIA-i korištenje Nikaragve kao baze u operaciji svrgavanja Arbenza 1954. u Guatemali. Ubio ga je pjesnik Rigoberto Lopez Perez 1956. ⁶⁹

Anastasio je imao dva sina, Louisa i Anastasia i oba su se školovala u SAD-u. Smrću oca Louis se proglašava predsjednikom, a Anastasio je uz pomoć Nacionalne garde slomio opoziciju. Postavljanjem marionetskih figura na vlast, vladali su iz sjene. Anastasio mlađi bio je na inauguraciji Kennedyja, gdje je upoznao Alana Fostera Dullesa, kojem nudi pomoć u destabilizaciji Castrom predvođene Kube, pa napad na Zaljev Svinja kreće s nikaragvanske atlanske obale. ⁷⁰ U međuvremenu obitelj Somoza stječe velika imanja, posluju u trgovačkoj plovidbi i zrakoplovstvu.

Louis umire 1967., a iste godine Anastasio “Tachito” Somoza postaje predsjednik, vođa Nacionalne Garde i vlasnik ogromnog bogatstva. Njegova vladavina poznata je kao posebno brutalna, a Nacionalna Garda isticala se u inovativnim metodama torture, uz klasično elektrošokiranje, unakaživanja i silovanja. Karakteristike režima otkrivaju se u činjenici da je više od pola međunarodne pomoći pristigle nakon potresa 1972. završilo u rukama Somoze i njegovih suradnika, a nedisciplinirana

⁶⁸ Livingstone, 73

⁶⁹ Isto, 73

⁷⁰ Isto, 74

Nacionalna Garda harala je pogođenim područjem. Ugovori o obnovi porušenih područja pripali su Somozinim poslušnicima, što je uzrokovalo pad podrške režimu od strane poslovnih krugova. Kako je bio poznat po borbi protiv komunizma, Nixon ga je 1971. pozvao na večeru za diplomante West Pointa kao počasnog gosta, a Somoza je čast uzvratio doniranjem milijun dolara za Nixonovu predsjedničku kampanju 1972., a poznato je da je bio veoma blizak sa američkim ambasadorima.⁷¹

3.2 SANDINISTI

3.2.1 NASTANAK POKRETA

Sandinistička fronta nacionalnog oslobođenja (FSLN – Frente Sandinista de Liberacion Nacional) dobila je ime po Augustu Sandinu, radikalnom gerilskom vođi ubijenom 1934. od strane Nacionalne garde koja je uživala potporu Sjedinjenih Država. Nacionalnom Gardom, kao i Nikaragvom od 30-ih godina vlada dinastija Somoza kao svojim privatnim posjedom.

Pokret nastaje neposredno nakon kubanske revolucije i njome se inspirira. Sustavno naglašava nužnost oružane borbe, pa joj se protive kako liberalni kritičari Somoze, tako i komunisti, a i unutar samog pokreta bilo je više frakcija. Pokret je podijeljen iznutra na više frakcija, a radi rascijepanja ostalih, frakcija *tercetista* s braćom Ortega na čelu postaje glavni pretendent na vodstvo sandinističke fronte.

3.2.2 POČECI RATA ZA OSLOBODENJE

Ubojstvom jednog od glavnih liberalnih kritičara Pedra Jaquina Chamorre, Somoza izaziva val štrajkova u zemlji i u kolovozu 1978. dovodi do zauzimanja parlamenta od strane Sandinista, što su iskoristili za oslobađanje većine izvornih vođa

⁷¹ Isto, 74

pokreta. U pobunama protiv vlasti koje su uslijedile, Somoza na prosvjednike šalje zarakoplovstvo, čime je izgubio potporu Sjedinjenih Država, gdje je u to vrijeme na vlasti bio predsjednik Carter, koji je stavljao naglasak na ljudska prava.

Nikaragvi je obustavljena vojna pomoć i zaustavljeni projekti gospodarske pomoći, dok su s druge strane Venezuela i Panama počele Sandinistima isporučivati oružje i organizirati obuku.⁷² Unatoč savjetima Brzezinskog⁷³ da se krene u izravnu intervenciju kako bi se izbjegao socijalistički režim u Nikaragvi, koji bi potencijalno mogao postati blizak s Castrovom Kubom, američka je administracija dvojila o načinu odnošenja spram situacije u Nikaragvi.

3.2.3 CARTER I SANDINISTI

Politika Jimmija Cartera prema Nikaragvi bila je nekonzistentna. Na vlast je došao pod parolama zaštite ljudskih prava te početkom 1977. ukida vojnu i ekonomsku pomoć prema više latinoameričkih diktatura, pa i Nikaragvi. Međutim, iste godine šalje 2.5 milijuna dolara vrijednog naoružanja, nastavljajući pomoć kroz 1978. da bi ju potpuno ukinuo nekoliko mjeseci prije pada režima. Kontradikcije u politici proizlaze iz neslaganja savjetnika za nacionalnu sigurnost Zbignieva Brzezinskog koji je primarno brinuo o sovjetskom utjecaju u regiji i državnog tajnika Cyrusa Vancea koji je smatrao da korijeni sukoba leže unutar same regije.⁷⁴ U Kongresu također vlada pomutnja po pitanju Nikaragve, podjela je bila skoro pola-pola po pitanju ukidanja pomoći.

Glavna sandinistička parola za izbore 1979. ; „Dolje Somoza“ bila je istovremeno i poziv na pobunu siromašnih, jedinstvo različitih klasa te optužba na račun pedesetogodišnje američke potpore korumpiranom režimu,⁷⁵ tako da američko protivljenje revoluciji nimalo ne čudi. Pokret je bio mješavina izrazito protuameričkih radikala i manjeg broja marksista. Glavni cilj bila je obnova zemlje opustošene korumpiranim Somozinim režimom, a sredstva provedbe bila su nacionalizacija i

⁷² Westad, 383

⁷³ Savjetnik za nacionalnu sigurnost za vrijeme Carterove administracije

⁷⁴ Livingstone, 74

⁷⁵ Westad, 382

zemljišna reforma, što je imalo veliku podršku među većinom stanovništva, ali je odvratio dio sazveznika iz građanskih redova.⁷⁶

Kako je postajalo očito da režim Somoza neće moći opstati, Washington je pokušao utjecati na snage koje su se borile protiv Somoze kako bi zadržali antikomunističko opredjeljenje država i zaštitili američke investicije i privatno vlasništvo.⁷⁷ Kada je započela finalna ofenziva Sandinista, Carter je pokušao sve ne bi li ispregovarao uključivanje Somozine stranke u buduću vladu i održanje Nacionalne Garde. Pokušaji su propali, Nacionalna Garda se počela raspadati, Somoza je napustio zemlju 17.07.1979., a Sandinisti su 19.07.1979. slavodobitno ušli u glavni grad.

Bio je to najgori scenarij za SAD, koji su pokušali ublažiti slanjem pomoći kako bi osnažili umjerene elemente u novoj vladi, čak je planirano slanje 80 milijuna dolara pomoći, pod uvjetom da se 60% uputrijebi za pomoć privatnom sektoru.⁷⁸ Pomoć je obećana povodom susreta Daniela Ortege s predsjednikom Carterom u rujnu 1979., povodom međusobnog obećanja da Carter neće izvršiti invaziju na Nikaragvu, a Ortega je obećao da neće potpomagati revolucionare u Salvadoru. Koliko je bio usmjeren na pokušaj suradnje s novim vlastima, toliko se trudio da zaustavi mogućnost proširenja takve pobune van granica. Odobreno je između 10 i 20 milijuna dolara vojne pomoći za ostale zemlje Središnje Amerike, a godinu poslije dodatnih 9 milijuna dolara za Salvador i Honduras, čime su stvoreni uvjeti za agresivnu politiku Reaganove administracije.⁷⁹

3.2.4 IZBORI

Ono što se može nazvati prvim kamenom spoticanja u odnosima sa SAD-om bilo je odgađanje izbora. Sandinisti su smatrali da su masovnim sudjelovanjem u svrgavanju Somoze stekli legitimitet obnašanje vlasti i željeli su se fokusirati na obnovu zemlje. Državno vijeće, kao zakonodavno tijelo se formira 1980. i u njemu većinu drže

⁷⁶ Isto, 382

⁷⁷ Livingstone, 75

⁷⁸ Isto, 75

⁷⁹ Isto, 76

Sandinisti.⁸⁰ Isto tako, vladao je strah od podjele među samim sandinistima. Prvih godina vladavine uživali su veliku potporu naroda, pa su mnogi kroz sudjelovanje u radu sindikata, ženskih udruga i udruga mladih dobili predstavništvo u Narodnoj Skupštini.

U veljači 1984. objavljuju da će se opći izbori održati u studenome iste godine, što SAD koriste za pritisak na najjaču oporbenu stranku, koja odbija sudjelovati pod izlikom da nije bilo dovoljno vremena za organizirati kampanju. Deklasificirani dokumenti otkrivaju kako je predsjednički kandidat Arturo Cruz bio na platnoj listi CIA-e.⁸¹ Kako bilo, izbori su se održali, izlaznost je bila 74%, a Sandinisti su osvojili 63% glasova ili prevedeno u mjesta u Narodnoj skupštini 61 od 90 mjesta. Sjedinjene su Države izbore proglasile prevarom, dok je Europski Parlament proglasio izbore važećim.⁸²

3.2.5 REAGAN I SANDINISTI

U odnosima sa Reaganovom administracijom, zadržavali su čvrsta stajališta prema podršci revolucionarnim pokretima u Salvadoru i Gvatemali, ali su ostavljali prostor za dijalog. S obzirom da tih godina Sovjeti polagano gube zanimanje za angažman u trećem svijetu, savjetuju Nikaragvi da ne uspostavljaju pretjerano otvorene odnose sa socijalističkim zemljama jer bi mogli izazvati snažan odgovor Sjedinjenih Država. Sovjeti su smatrali kako bi direktno miješanje u situaciju oko Nikaragve bilo promašaj, te su većinu pomoći slali preko Kube.⁸³ Pojačanim pritiskom Reaganove administracije Ortega je uspio ishoditi složeni sustav isporuke oružja iz cijelog svijeta,⁸⁴ što je podiglo cijenu moguće američke intervencije. Reagan i njegov politički tabor na srednjoameričke revolucionare gledali su kao izravnu prijetnju Sjedinjenim Državama, ali unatoč svojoj retorici bio je sumnjičav prema direktnoj intervenciji protiv Sandinista.

⁸⁰ Staten, Clifford, 93

⁸¹ Livingstone, 81

⁸² Isto, 81

⁸³ Westad, 386

⁸⁴ U kolovozu 1981. Sporazum s Sovjetima o isporuci tenkova, raketa *zemlja-zrak* i helikoptera, izravne isporuke iz Kube i Istočne Njemačke, isporuke iz Alžira, Bugarske i Vijetnama

Ipak, bio je odlučan u obuzdavanju nikaragvanske revolucije i sprečavanju sandinista u pomoći drugim revolucionarima.

Kongres je Bolandovim amandmanom zabranio financiranje kontrasa 1984 nakon miniranja nikaragvanskih luka, koje je za posljedicu imalo osudu međunarodnog suda u Haagu i određenu odštetu zemljama čiji su brodovi stradali, na što se Reaganova administracija oglašila, svaljujući krivnju na kontrase. Reagan je nastavio slati pomoć ilegalno, kao što će se vidjeti kasnije kada će se detaljnije osvrnuti na „Iran-Contra“ aferu, te je nastavio lobirati kako bi se zabrana službeno ukinula. Napori su se isplatili kada Kongres izglasava 100 milijuna dolara pomoći za kontrase, ali eskalacijom „Irangate“ vojna pomoć se u potpunost ukida, ali nastavlja se u nevojne svrhe sve do pada sandinista 1990.

Na ekonomskom planu Reagan odmah stopira svu pomoć Nikaragvi te lobira u međunarodnim financijskim institucijama da se povedu za američkim primjerom. Poslije 1983. zaustavljeni su svi zajmovi iz Svjetske banke i ostalih institucija, a 1985. nastupa puni ekonomski embargo na svu trgovinu s Nikaragvom. S obzirom da je Nikaragva obavljala 70% svoje trgovinske razmjene sa Sjedinjenim Državama, posljedice po zemlju bile su katastrofalne i ogledale su se u nedostacima vitalnih potrepština široke potrošnje, hiperinflacije koja je potpuno obezvrijedila nacionalnu valutu što je dovelo do još veće zaduženosti zemlje koja više nije mogla plaćati naftne isporuke iz Venezuele i Meksika, te se morala osloniti na pomoć Sovjetskog Saveza.⁸⁵

3.2.6 REFORME SANDINISTA

Rat za oslobođenje imao je strašne posljedice, poginulo je 30 000 ljudi, 20 000 je ranjeno, država je bila zadužena, tako da je glavni cilj nove vlasti bila obnova zemlje uz poboljšanje zdravstvenog i obrazovnog sustava. Nacionalizirana je sva imovina obitelji Somoza, kao i bankarski sustav, propali sustav osiguranja, voda i struja. Strane kompanije nisu dirane, osim onih koje su imale zajedničke poslove sa Somozama.

⁸⁵ Livingstone, 79

Zemljišta obitelji Somoza podijeljena su ili kolektivima na kojima su seljaci zajednički obrađivali zemlju, ili individualno uz pomoć kreditima, koji su se u prvoj godini vladavine za seljake povećali čak pet puta.⁸⁶

Dok je u SAD-u trajala rasprava oko pomoći Nikaragvi, ona je tražila pomoć u Europi i istočnom bloku. Kuba je pružila logističku pomoć koja se ticala razvijanja zdravstvenog i obrazovnog sustava. Navedeno je, uz neraspisivanje izbora i smanjivanje broja umjerenjaka u vlasti dovelo do pogoršanja odnosa sa SAD-om. Krajem 1980. Carter naređuje CIA-i da pokrene program financiranja opozicije, sindikata i tiska koji je usmjeren protiv Sandinista jer su u to vrijeme prekršili obećanje i počeli obskrbljivati revolucionare u El Salvadoru.⁸⁷ Sandinisti su, unatoč protivljenja unutar zemlje, snažno stremili internacionalizmu i vezama sa socijalističkim zemljama. Već po dolasku na vlast obznanili su spremnost da podrže druge revolucionarne pokrete koji se bore protiv nepravde i ugnjetavanja, što su učinili potporom *FMNL*⁸⁸ u El Salvadoru.

Sandinizam se može opisati kao mješavina nacionalizma, marksizma i kršćanstva jer je teologija oslobođenja imala jaku ulogu u Nikaragvi, pa su tri svećenika bila dio vlade. Prvi potez po dolasku na vlast bio je ukidanje smrtne kazne, a nitko od Somozičkih pristaša nije ubijen, što je mnogima omogućilo bijeg iz zemlje i pridruživanje Kontrasima.⁸⁹ Kroz desetljeće vladavine dvije trećine gospodarstva ostalo je u privatnom sektoru, pa nikako ne možemo govoriti o uspostavi komunističkog sistema. Kao što je već spomenuto, nacionalizirani su posjedi i poslovi obitelji Somoza te velika neobrađivana zemljišta.

Sandinisti su poboljšali zdravstveni sustav i obrazovanje, posebno je fascinantna kampanja u kojoj je sto tisuća dobrovoljaca naučilo više od pola milijuna ljudi čitati i pisati, što je smanjilo nepismenost u državi s 50% na 13%.⁹⁰ Zdravstvene ustanove su se gradile i u zabačenim predjelima zemlje te su se provodile preventivne zdravstvene kampanje i cijepljenja.

⁸⁶ Staten, Clifford L., *The History of Nicaragua*, Greenwood, Santa Barbara-Denver-Oxford, 2010., str. 94

⁸⁷ Livingstone, 76

⁸⁸ Nacionalno-oslobodilačka fronta Farabundo Martí

⁸⁹ Livingstone, 81

⁹⁰ Isto, 82

3.2.7 KRŠENJE LJUDSKIH PRAVA?

Reaganova administracija tvrdila je kako je režim Sandinista najbrutalniji režim u Južnoj Americi, sa najviše kršenja ljudskih prava, što su sve veće organizacije ljudskih prava ocijenile pretjeranim te kako nije dolazilo do otmica, mučenja i nestanaka. Početkom sukoba s Kontrasima, proglašava se izvanredno stanje, međutim ograničenja po ljudska prava nisu se razlikovala od mjera za vrijeme rata u zemljama zapada.⁹¹ Međunarodni crveni križ je 1988. objavio da je u Nikaragvi zatočeno 3500 političkih zatvorenika, većinom bivših pripadnika Nacionalne Garde i kontrasa. Od 1983. do 1986., specijalni sud osnovan za vrijeme izvanrednog stanja osudio je oko 900 ljudi, većinom zbog sumnje da su pripadnici kontrasa. Završetkom izvanrednog stanja 1988. pušteni su svi osumnjičnici za sudjelovanje u jedinicama kontrasa, dok je 1989. amnestirano oko 1900 bivših pripadnika Nacionalne Garde, ukinuti su specijalni sudovi, a do izbora 1990. pušteni su ostali politički zatvorenici.

Za vrijeme izvanrednog stanja na četrnaest mjeseci je zabranjen rad glavnim opozicijskim novinama „La Prensí“, a „Iglecia“, službeno glasilo katoličke crkve bilo je zabranjeno. Najozbiljnije kršenje ljudskih prava desilo sa nad pripadnicima Misquito zajednice, domicilne zajednice koja je živjela uz granicu s Hondurasom. Kako bi spriječili njihovo regrutiranje u redove kontrasa, nasilno je raseljeno preko deset tisuća stanovnika, a u raznim incidentima ubijeno je 150 ljudi.⁹²

⁹¹ Isto, 82

⁹² Isto, 82

3.3 KONTRASI

3.3.1 FORMIRANJE KONTRASA

Odlučna u namjeri da sruše Sandiniste s vlasti, ali uvjereni u nedostatak podrške američke javnosti radi velikih ljudskih i financijskih gubitaka u Vijetnamu, Reaganova administracija pokreće novu strategiju; borba pomoću paravojnih formacija, ekonomskih sankcija i propagande, slično kao politika "odvraćanja" 60-ih godina. Ključna stvar bila je korištenje malog broja operativaca i specijalnih postrojbi koje su poučavale paravojne formacije.⁹³

Reagan je započeo s ekonomskim pritiskom na zemlju. Kroz dvije godine američke tvrtke prestaju poslovati s Nikaragvom, a banke pod pritiskom vlade obustavljaju kredite, po već uhodanom obrascu američke politike. U proljeće 1981. započinje tajna CIA-na operacija. Osigurano je oko 19 milijuna dolara kako bi se oformile postrojbe sačinjene od izbjeglih Somozinih pristaša i bivših članova Nacionalne garde. Ponuđeno im je obučavanje i oprema kako bi se borili protiv režima. Kampovi za obuku nalazili su se većinom u Hondurasu, a dijelom je obuka obavljana čak u Floridi, Californiji i Texasu, iako je to kršilo Akt o Neutralnosti iz 1794.⁹⁴ Obuka je u Panami i Hondurasu povjerena argentinskim vojnim obavještajcima kako bi ostala tajna⁹⁵, ali to traje do argentinskog sukoba s Velikom Britanijom 1982., gdje Reagan staje snažno na stranu svoje ideološke istomišljenjice Margaret Thatcher.

3.3.2 OBRASCI DJELOVANJA

Kontrasi su opskrbljivani kamionima, avionima, svim oblicima naoružanja i artiljerije te im broj strelovito raste od pet stotina 1981. do petnaest tisuća 1985. Njihovo djelovanje bilo je usmjereno na seljačka gospodarstva, poljoprivredne kolektive, škole i

⁹³ Isto, 76

⁹⁴ Isto, 77

⁹⁵ Isto, 77

zdravstvene ustanove kako bi poremetili socijalne i zdravstvene programe koje su pokrenuli Sandinisti. Rušeni su mostovi, razna infrastruktura, vršeni su snajperski napadi na Sandiniste, što je dovelo do proglašenja izvanrednog stanja i zaoštavanja metoda kod sandinista koji su ukinuli ustavna prava i počeli progoniti neistomišljenike.⁹⁶

Do kraja 1985. Ubijeno je 3652, a oteto 5232 civila.⁹⁷ Dobar dio uputa za djelovanje primljen je iz CIA-nog priručnika za psihološko djelovanje u gerilskom ratu, u kojem se navode načini postupanja prema neutralnom stanovništvu, metode odnošenja prema zarobljenim službenicima itd. Kako bi djelovali na stanovništvo, bilo je nužno zarobljenike izvesti na javno mjesto, gdje ce ih vidjeti veliki broj ljudi te ih potom izvrnuti javnom ruglu, ponižavanju i maltretiranju. Kada je priručnik procurio u javnost, nazvan je „Priručnik za ubojstvo“ jer sadrži dio u kojem se spominju ubojstva vladinih službenika.⁹⁸

Postojali su i priručnici koji daju detaljne upute o pravljenju molotovljevih koktela i postavljanju požara, kao i svih vrsta sabotaza, od nedolaska na posao, telefonskih prijetnji, uništavanja i krađe dokumenata do bušenja guma na autima.

3.3.3 CIA I KONTRASI

Djelovanje Kontrasa potpomognuto je aktivnim sudjelovanjem CIA-e. Deklasificirani dokumenti pokazuju da je CIA aktivno participirala pod krinkom kontrasa. Najpoznatiji događaj takvog tipa bio je miniranje nikaragvanskih luka 1984., što je izazvalo negodovanje međunarodne zajednice. Dokumenti dokazuju da je akciju izvela CIA pod direktnom naredbom Nacionalnog vijeća sigurnosti.⁹⁹ Pentagon je potpomogao CIA-ine akcije organiziranjem velikih vojnih vježbi i manevara u neposrednoj blizini nikaragvanske granice, pokušavajući stvoriti dojam da se sprema inavazija. Peter Kornbluh je otkrio u deklasificiranim dokumentima kako je pomoć u

⁹⁶ Staten, Clifford, 100

⁹⁷ Livingstone, 78

⁹⁸ Isto, 77

⁹⁹ Isto, 78

vojnim sredstvima i ljudstvu slana i kada je na snazi bila u Kongresu izglasana zabrana pomoći Kontrasima.

3.4 IRAN-CONTRA AFERA

3.4.1 IZBIJANJE SKANDALA

Skandal koji je izbio 1986. otkrio je da su Sjedinjene Države ilegalno prodavale oružje Iranu, a da su od novaca zarađenih tim putem finansirani kontrasi, unatoč zabrani koju je donio Kongres.¹⁰⁰ Javnost je ostala šokirana spoznajom da je Reaganova administracija, ista ona koja je kategorički odbijala pregovore s teroristima i negirala mogućnost prodaje oružja anti-američkim režimima, prodavala protuavionske projekte Iranu u zamjenu za puštanje američkih državljana koje je oteo Hezbollah.

3.4.2 ISTRAGE

Provedene su dvije istrage, jednu je vodio sam Kongres, a drugu Nezavisno Vijeće, što je dovelo do optužbe protiv četrnaest vladinih dužnosnika i civila. Iran je platio oružje 48 milijuna dolara, od čega je 16 milijuna upućeno Kontrasima, a ostatak na ostale tajne operacije. Obje istrage ustvrdile su kako je Reagan znao za prodaju oružja Iranu, ali nisu uspjele dokazati njegovu upletenost u slanje novca kontrasima. Obje istrage prijavile su ometanje istrage, uništavanje velike količine dokumenata koji bi mogli služiti kao dokazni materijal, a mnogi svjedoci su doživjeli iznenadne gubitke sjećanja.¹⁰¹ Sedmero dužnosnika osuđeno je zbog lažnog svjedočenja te prikrivanja i uništavanja dokumentacije. Najistaknutiji su bili savjetnici za nacionalnu sigurnost, Robert McFarlane i John Poindexter te „žrtveno janje“, kako ga je opisalo Nezavisno Vijeće, Oliver North, direktor za vojno-političke poslove u Vijeću za nacionalnu sigurnost. Sve presude su poništene, bili na osnovu tehničkih pogrešaka u sudskom

¹⁰⁰ Isto, 82

¹⁰¹ Isto, 83

procesu, bilo pomilovanjem od strane Georgea Busha (starijeg). Optužnica protiv ministra obrane Caspara Weinbergera nije ni došla na sud jer je pomilovan od Busha starijeg prije početka procesa.¹⁰²

Istraga je otkrila kako su korištena javna sredstva kako bi se organizirala privatna okupljanja u svrhu skupljanja sredstava za pomoć Kontrasima, organizirani su konzultanti koji su pisali članke i razne propagande materijale u korist kontrasa, bez otkrivanja svoje povezanosti s Vijećem sigurnosti. Također, u istrazi koju je za Senat predvodio John Kerry, otkriveno je kako su Kontrasi bili upleteni u krijumčarenje droge, iako je Reagan bio uporan u optuživanju Sandinista za ta djela. Štoviše, otkriveno je kako su sredstva bila upućivana prema osobama za koje se znalo da sudjeluju u krijumčarenju.¹⁰³

¹⁰² Isto, 83

¹⁰³ Isto, 85

ZAKLJUČAK

Ovim radom pokušao sam objasniti dio političke i društvene povijesti Južne Amerike u 20.st. U prvom dijelu opisan je razvoj SAD-a kao imperijalne sile i obrasci djelovanja u nekim dijelovima Južne Amerike. Politika SAD-a je varirala od otvoreno agresivne politike podčinjavanja zemalja u zoni interesa prema pokušajima mirnog preobražaja društava ka oblicima društvenog i ekonomskog sustava koji je priželjkivao SAD. Na brojnim primjerima pokazana je otvorena ili prikrivena podrška nedemokratskim režimima koji su bili spremni slijediti diktat State Departmenta u ekonomskoj i vanjskoj politici.

Na primjeru Čilea je razvidno do koje je mjere interesna politika spremna ići u postizanju svojih ciljeva. Jedna od rijetkih stabilnih demokracija u Južnoj Americi podvrgnuta je ekonomskom i ideološkom pritisku velikih razmjera, sve u svrhu sprečavanja “lijevih skretanja” u doba antikomunističke histerije. Kissingerova “realpolitik” nije mnogo marila za ljudska prava i demokratski legitimitet kada je bila riječ o ostvarivanju interesa SAD-a. Korištene metode govore o potpunoj licemjernosti SAD-a kao sile koja se promovira kao širitelj demokracije i slobode. Navedene vrijednosti mogu se “podariti” jedino ako država prihvati (neo)liberalnu ekonomiju i ako vlada legalno izabrana na izborima nema pretenzije voditi politiku koja se ne uklapa u kalup zamišljen u Washingtonu. U tome smislu znakovita je Kissingerova izjava povodom Allendeova izbora na vlast. “Ne vidim zašto bismo mi stajali sastrane i gledali kako zemlja postaje komunistička radi neodgovornosti svoga naroda. To su prevažna pitanja da ih se prepusti glasačima da o njima odlučuju sami”.

Djelovanje CIA-e u hladnoratovskom razdoblju otkriva beskrupuloznost kojom se promiče interes SAD-a. Suradnja sa bilo kojom strujom, neovisno o demokratskom ili usmjerenju na boljitak naroda, koja će provoditi politiku zacrtanu u Washingtonu bila je američki “trademark”. Posebice se to odnosilo na ekonomsku politiku i šticeenje interesa američkog privatnog kapitala. Lažna propaganda, finaciranje stranaka, organiziranje i

financiranje vojnih pučeva, podrška autoritarnim režimima, sve su to bile zadaće CIA-e i Južnoj Americi.

Na primjeru Nikaragve vidi se radikalno zaoštavanje američke retorike i djelovanja prema bilo kakvoj naznaci „lijeve” politike. Reagan i njegova neokonzervativna administracija koristili su sva moguća sredstva kako bi na vlast doveli podobnu političku struju. Formiranjem, financiranjem i opremanjem Kontrasa putem CIA-nih kanala započet je krvavi rat u kojem su većinom stradavali civili. Prekidom svih kanala financijske pomoći država je bačena na koljena, a zločini Kontrasa zanemarivani, dok je iz afere Iran-Contra razvidno je do koje je mjere neokonzervativna agenda bila spremna ići kako bi provodila svoju politiku.

U ovom radu nije navedeno mnoštvo drugih uplitanja SAD-a u unutarnje politike država Južne Amerike. Podržavane su brojne diktature koje su odgovorne za stravična kršenja ljudskih prava. Nevjerovatno velik broj ljudskih života je izgubljen radi političkog interesa države koja kao svoja glavna načela navodi slobodu i demokraciju. Pokazalo se da je ekonomski interes poslovnih elita ipak sila vodilja najveće sile svijeta, kako u prošlosti, tako i danas.

Popis literature

1. Brewer, Stewart, *Borders and Briges: A History of U.S.-Latin American Relations*, Preager Security International, Westport, Connecticut – London, 2006
2. Collier, S., Sater, W.S., *A History of Chile*, Cambridge University Press, New York, 2004
3. Johnson, Chalmers, *Američki rubikon – Militarizam, tajnovitost i kraj Republike*, Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005
4. Keen, B., Haines, K., *History of Latin America*, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston- New York, 2008
5. Kos-Stanišić, *Latinska Amerika-Povijest i politika*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009
6. Livingstone, Grace, *Americas Backyard-The United States and Latin America from the Monroe Doctrine to War on Terror*, Zed Books, London & New York, 2009
7. Paterson, Thomas G., Merril Dennis, *Major Problems in American Foreign Relations, Volume II: Since 1914*, Houghton Mifflin Company, Boston-New York, 1999
8. Skidmore, Smith, *Modern Latin America*, Oxford University Press, New York-Oxford, 1984
9. Staten, Clifford L., *The History of Nicaragua*, Greenwood, Santa Barbara-Denver-Oxford, 2010

10. Vukadinović, Radovan, Vanjska politika SAD-a u doba Hladnog rata, Politička kultura, Zagreb, 2008
11. Westad. O.A., Globalni hladni rat- Velike sile i Treći svijet, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009